

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№1

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2026

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2026-yil, yanvar.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoiraz Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikrarov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirathbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhriddinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoirazimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

INSON KAPITALINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	52
Dilnoza Ruziqulova Xoliqovna	
MAHALLIY BUDJET DAROMADLAR BAZASINI BAHOLASH SAMARADORLIGINI TAKOMILLASHTIRISH.....	56
Isoqov Zafarjon Zokirjonovich	
INNOVATSION IQTISODIYOTDA AYOLLAR TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA XALQARO TAJRIBA	60
Maksumova Umidaxon Sadikjonovna	
ОЛИГОПОЛИЯ И ТЕОРИЯ ИГР	64
Камилова Наргиза Абдукаххоровна, Наимов Самандар Раджабович	
ЦИФРОВЫЕ ИНВЕСТИЦИИ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ: НОВАЯ ЭРА ЭФФЕКТИВНОСТИ	67
Каракулов Фарход Зайпудинович	
MEVA-SABZAVOTCHILIK MAHSULOTLARINING EKSPORT SALOHİYATINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINING INNOVATSION YECHIMLARI	72
Ergashev Jamshid Axmadaliyevich	
MOLIYAVIY AKTIVLARNING IQTISODIY MOHIYATI VA TIJORAT BANKLARIDA ULARNING SIFAT MEZONLARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	77
Iskandarova Munisa Hasan qizi	
MOLIYAVIY RISKLARNI BOSHQARISHDA SUN'IY INTELLEKTNI QO'LLASH IMKONIYATLARI	82
Xojiyev Jaxongir Dushabayevich, To'xtayev Kamol Po'latovich	
MARKETING VA BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA TAYYOR KIIYIMLARNING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	87
Bababekova Gulchexra Baxtiyarovna	
NAMANGAN VILOYATI QURILISH MATERIALLARI SANOATIDA MODERNIZATSIYA JARAYONLARIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA ULARNING IQTISODIY AHAMIYATI	93
Odilova Malika Abdushukur qizi	
TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH.....	98
Toshtemirov Xojjakbar Qahramon o'g'li	
ТУРИЗМ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ	103
Артикова Шохида Ильясовна	
MINTAQALARDA OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARI INNOVATSION SALOHİYATINI BOSHQARISH METODOLOGIYASINI JORIY ETISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGI.....	107
Dadamirzayev Muzaffar Xabibullayevich	
THEORETICAL ASPECTS OF SERVICES IN THE CONTEXT OF UZBEKISTAN'S ECONOMIC TRANSFORMATION	114
Umidjon Normurodov, Qodirov Yusufbek Suyunbek ugli	
РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ ОБУВНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ МАРКЕТИНГОВЫХ ИННОВАЦИЙ	120
Расулов Нозимжон Набиджонович	
QISHLOQ XO'JALIGI SOHASIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING JORIY QILINISHI VA UNI OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDAGI AHAMIYATI.....	125
Saburov Jumanazar Saliyevich	
KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHNING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI VA ICHKI BOZORNI KENGAYTIRISH IMKONIYATLARI	129
Mayliyeva Sadoqat Safayozovna	
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ УЗБЕКИСТАНА.....	134
Убайдуллаев Худоёр Бахтиёр угли	

MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA PAXTA-TO'QIMACHILIK KLASSTERLARI SALOHİYATIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING XORIJ TAJRIBASI	141
Xayitov Rustam Burxonovich	
BARQAROR MOLIYALASHTIRISH KONSEPSIYASIGA MUVOFIQ "YASHIL" INVESTITSİYALARNI RIVOJLANTIRISH.....	146
Abduraxmonov Alimardon Sodiқ o'g'li	
BANK XIZMATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI MARKETINGDAN FOYDALANISH.....	151
Dushamov Maxmudjon Maksudbekovich	
HUDUDLARDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI VA ISTIQBOLLARI	159
Ibodova Dilsora Ibodovna	
INVESTITSION PORTFELLARNI SHAKLLANTIRISH, BAHOLASH VA BOSHQARISH.....	165
Baymanova Mavlyuda Djurayevna, Abdullaeva Shohista	
KICHIK XIZMATLAR FAOLIYATINI RASMIYLASHTIRISH ORQALI AHOLI BANDLIGI KO'RSATKICHLARINI OSHIRISH.....	170
Xalimbetov Farxad Bagibekovich	
MONOPOLIYAGA QARSHI BOSHQARUV TIZIMINI RIVOJLANTIRISH: XORIJIY TAJRIBA VA MILLIY YONDASHUVLAR.....	173
Akbarov Jasur Ikromjon o'g'li	
СТАТИСТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ДИНАМИКИ И СЕЗОННОСТИ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	179
Салиходжаева Умида Абдуакбар кизи	
SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI TALABNI PROGNOZLASHNING CHAKANA MARKETING INNOVATSİYASINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI ROLI	186
Ostonaqulova Gulsaraxon Muhammadyoqub qizi	
TEMIR YO'L YO'LOVCHI TASHISH KORXONALARI IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH MODELLARI	200
Eshboyev Ulug'bek Farxodovich	
AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA MOLIYAVIY HISOBOT VA AUDIT METOLOGİYASINI TAKOMILASHTIRISH	205
Zufarova Zilola Raxim qizi	
TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN RISKLARNI BOSHQARISH MEXANIZMIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLARNING EKONOMETRIK TAHLILLARI	216
Rahmonqulov Temirbek Eshmamatovich	
MULKIY SOLIQLARNING MAHALLIY BUDJET DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI TA'SIRINI BAHOLASH.....	222
Aliyarov Olim Abdug'aparovich	
AVTOMOBIL SANOATIDA MAHSULOT BILAN BOG'LIQ XIZMATLAR TASNIFI	231
Saidov Dilshodbek Razzakovich	
UY-JOY FONDINI SAMARALI TASHKIL QILISH VA TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJIY TAJRIBALARI.....	236
Otajonov Tohirjon Xo'janazar o'g'li	
TURIZMNI IQTISODIYOTDA TO'G'RIDAN TO'G'RI TA'SIRINI STATISTIK TADQIQOTI.....	241
Jumanova Zilola Tuychiyevna	
RIVOJLANGAN DAVLATLAR BANK EKOTIZIMLARI VA O'ZBEKISTON BANK EKOTIZIMLARINING RIVOJLANISHI VA QIYOSIY TAHLILI	248
X.R. Aliyev	
O'ZBEKISTON OLIY TA'LIM TIZIMI UCHUN DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIGI ASOSIDA BOSHQARUV METODOLOGİYASINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	254
Abdullayev Javohir Abdumalik o'g'li	
OROL BO'YI MINTAQASIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINI INNOVATSION BOSHQARISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	259
Umarova Xusnora Dilmurod qizi	

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ISHCHI KUCHIDAN SAMARALI FOYDALANISH ISTIQBOLLARI.....	264
Xolmurotov Salimbek Eshbekovich	
INNOVATSION KLASTERLARNI TASHKIL ETISH VA RIVOJLANTIRISHNING MOLIYAVIY MEXANIZMI.....	269
Quliyev Begimqul Melikovich	
ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ	276
Ахмедов Самандар Сайфуллоевич	
АГРОЭКОТУРИЗМ КАК НАПРАВЛЕНИЕ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ЭКОНОМИКИ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ УЗБЕКИСТАНА.....	281
Хайдаров Ойбек Зоирович	
THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON SERVICE QUALITY AND CUSTOMER SATISFACTION IN THE HOUSEHOLD SERVICE SECTOR: EMPIRICAL EVIDENCE FROM SAMARKAND REGION	287
Pardayev Sherzod Xolmurodovich, Yuldosheva Zulfizar Sayfullayevna	
DEVELOPMENT OF INTERACTIVE MODELING METHODS FOR THE SYNTHESIS OF INTELLIGENT CONTROL SYSTEMS FOR TECHNICAL OBJECTS IN THE DIGITAL ECONOMY	293
Mamutova Aygul Kalmurzaevna	
TIJORAT BANKLARIDA INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISHDA RISKLARNI BOSHQARISH MASALALARI.....	298
Abdurazakova Nasiba Sultanovna	
YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA SOLIQ MA'MURIYATCHILIGI TRANSFORMATSIYASI VA UNING MOLIYAVIY XAVFSIZLIKKA TA'SIRI.....	303
Tashmuxamedova Yayra Atxamovna	
ZAMONAVIY AXBOROT TIZIMLARI ORQALI SOLIQ QARZDORLIGINI UNDIRISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA TAHLIL	308
Maxmadustov Jalol Maxmadustovich	

ZAMONAVIY AXBOROT TIZIMLARI ORQALI SOLIQ QARZDORLIGINI UNDIRISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA TAHLIL

Maxmadustov Jalol Maxmadustovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, PhD

ORCID: 0009-0004-6511-7063

Email: mahmadustovjalol@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot zamonaviy axborot tizimlari orqali soliq qarzdorligini undirish mexanizmini takomillashtirish masalalarini xorijiy davlatlar tajribasi asosida tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda soliq qarzdorligini boshqarish va undirish jarayonida raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari, riskga asoslangan yondashuvlar hamda elektron majburiy ijro mexanizmlarining qo'llanish amaliyoti o'rganilgan. Shuningdek, soliq ma'murchiligida axborot tizimlarining integratsiyasi, ma'lumotlar almashinuvi va real vaqt rejimidagi nazorat vositalarining soliq qarzdorligini kamaytirishdagi roli baholangan. Tahlil natijalariga ko'ra, xorijiy tajriba asosida soliq qarzdorligini undirish samaradorligini oshirish, ma'muriy xarajatlarni qisqartirish hamda soliq intizomini mustahkamlashga qaratilgan ilmiy-amaliy xulosalar va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: soliq qarzi, boqimanda, kadastr qiymati, shaxsiy kartochka, soliq elementlari, budjet salohiyati, mahalliy budjet, mahalliy budjetlar xarajatlari, sud ijrosi, qarz beruvchi, kreditor, debitor.

Abstract. This study is devoted to the analysis of issues of improving the mechanism of tax debt collection through modern information systems based on the experience of foreign countries. The study studies the practice of using digital technologies, automated monitoring systems, risk-based approaches and electronic enforcement mechanisms in the process of tax debt management and collection in developed and developing countries. The role of information systems integration, data exchange and real-time control tools in tax administration in reducing tax debt was also assessed. According to the results of the analysis, scientific and practical conclusions and proposals were developed based on foreign experience to increase the efficiency of tax debt collection, reduce administrative costs and strengthen tax discipline.

Key words: tax arrears, property, cadastral value, personal card, tax elements, budget capacity, local budget, costs of local budgets, judicial execution, lender, creditor, debtor.

Аннотация. Данное исследование посвящено анализу вопросов совершенствования механизма взыскания налоговой задолженности с помощью современных информационных систем на основе опыта зарубежных стран. В исследовании рассматривается практика использования цифровых технологий, автоматизированных систем мониторинга, риск-ориентированных подходов и электронных механизмов принудительного исполнения в процессе управления и взыскания налоговой задолженности в развитых и развивающихся странах. Также оценивается роль интеграции информационных систем, обмена данными и средств контроля в режиме реального времени в налоговом администрировании в сокращении налоговой задолженности. По результатам анализа на основе зарубежного опыта разработаны научно-практические выводы и предложения по повышению эффективности взыскания налоговой задолженности, снижению административных издержек и укреплению налоговой дисциплины.

Ключевые слова: налоговая задолженность, иждивенец, кадастровая стоимость, личная карточка, элементы налога, бюджетная обеспеченность, местный бюджет, расходы местного бюджета, принудительное исполнение, заимодавец, кредитор, должник.

KIRISH

Davlat budjeti daromadlarining barqaror shakllanishida soliq tushumlarining to'liq va o'z vaqtida undirilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq iqtisodiyotda soliq qarzdorligining yuzaga kelishi fiskal barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatib, davlat moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu bois soliq qarzdorligini undirish mexanizmlarini takomillashtirish, ayniqsa, zamonaviy axborot tizimlari va raqamli texnologiyalar asosida tashkil etish bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi. So'nggi yillarda xorijiy davlatlarda soliq ma'murchiligini raqamlashtirish, avtomatlashtirilgan monitoring va nazorat tizimlarini joriy etish orqali soliq qarzdorligini kamaytirish bo'yicha samarali tajribalar shakllandi. Tadqiqotda ilg'or mamlakatlarda qo'llanilayotgan raqamli yondashuvlarning afzalliklari va cheklovlari aniqlanib, ularni O'zbekiston soliq ma'murchiligi amaliyotiga moslashtirish imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Hozirgi davrda O'zbekiston Respublikasi soliq ma'muriyatchiligida joriy etilgan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish yo'llari mavzusiga oid qisqacha adabiyotlar sharhini keltiramiz.

Soliq majburiyati — jismoniy shaxs, korporatsiya yoki boshqa yuridik shaxsning davlat oldidagi soliq qarzining umumiy summasi. Daromad solig'i, savdo solig'i va kapital daromad solig'i soliq majburiyatlarining barcha shakllaridir (Jonson, 2022) [1].

Soliq majburiyatining ta'rifi jismoniy yoki yuridik shaxsning davlatga soliq bo'yicha qarzi bo'lgan pul yoki qarz miqdoridir (Jozepson, 2022). Demak, anglashilmoqdaki, soliq majburiyatlari soliq to'lashdan bo'yin tovlashga qarab ketmoqda. Ya'ni ushbu tadqiqot doirasida soliq to'lashdan bo'yin tovlash tushunchasining iqtisodiy mohiyatini ochishga harakat qilamiz. Soliq to'lashdan bo'yin tovlash deganda jismoniy yoki yuridik shaxslarning soliq majburiyatlarini qonunga xilof ravishda kamaytirish maqsadida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli faoliyat tushuniladi. Soliq majburiyatlari soliq tizimlarining standart va huquqiy jihati bo'lib, soliq to'lashdan bo'yin tovlash firibgarlik yo'li bilan ushbu majburiyatlardan qochish yoki kamaytirishga qaratilgan jinoiy harakatdir [2].

Soliq to'lashdan bo'yin tovlash tarix davomida hamma joyda keng tarqalgan. "Soliq to'lashdan bo'yin tovlash" atamasi soliqlarning adolatli ulushini to'lashni istamaydiganlar tomonidan amalga oshiriladigan keng ko'lamli faoliyatni o'z ichiga oladi (Ovusu va boshq., 2019). Bu soliqlarni kamaytirish maqsadida qonunni buzishga urinishdir. Daromadni kamaytirib ko'rsatish, chegirmalarni ortiqcha ko'rsatish va moliyaviy hujjatlarni manipulyatsiya qilish soliq to'lashdan bo'yin tovlash strategiyasining misolidir (Ozili, 2020). Shunga qaramay, soliq to'lashdan bo'yin tovlash natijasida yo'qotilgan daromad miqdori har qanday mamlakatda katta bo'lishi mumkin [3].

Ko'pgina soliq to'lashdan bo'yin tovlash bo'yicha tadqiqotlar individual xatti-harakatlarni aniq kontekstda ko'rib chiqadi (Alm va boshq., 2019). Axloqiy, ishonch, munosabat, idrok, niyat, xabardorlik, madaniyat, dindorlik, bilim va ta'lim kabi individual omillarga bog'liq. Shaxsiy daromad solig'i bu xatti-harakatlar ko'rib chiqiladigan eng keng tarqalgan obyekt bo'lib, soliq to'lashdan bo'yin tovlash bo'yicha eng nazariy va empirik ishlar shaxsiy daromad solig'iga qaratilgan (Efeeloo va Dik, 2018). Jismoniy shaxslar o'z daromadlarini kam hisobot berish, chegirmalarni, imtiyozlar yoki kreditlarni ortiqcha ko'rsatish, soliq deklaratsiyasini o'z vaqtida topshirishga e'tibor bermaslik yoki hatto soliq to'lamaslik uchun ayirboshlashda qatnashish orqali daromad solig'ini to'lashdan qochishlari mumkin. Boshqa tomondan, bunday xatti-harakatlar, albatta, turli soliqlarda ham uchrashi mumkin. Ayni paytda firmalar, masalan, jismoniy shaxslar shaxsiy daromad solig'ida bo'lgani kabi, daromadlarni kam hisobot berishi, chegirmalarni bo'rttirib ko'rsatishi yoki yuridik shaxslarning daromad solig'i bo'yicha soliq deklaratsiyasini taqdim etmasligi mumkin [4].

Adabiyotda iqtisod bilan bog'liq omillar soliq stavkasi, moliyaviy cheklovlar, daromad darajasi, soliq yuki, korrupsiya, iqtisodiy tuzilma, audit, jarima va ishsizlikdir. Richardson (2016) soliq to'lashdan bo'yin tovlashda iqtisodiy omillarga qaraganda iqtisodiy bo'lmagan omillar ko'proq ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Keyinchalik korrupsiya va soliq to'lashdan bo'yin tovlash keng tarqalgan muammolar sifatida tavsiflanadi. Korrupsiya — hokimiyat va vakolatli shaxs yoki korporatsiya tomonidan noqonuniy afzalliklarga ega bo'lish yoki hokimiyatni shaxsiy manfaat uchun suiiste'mol qilish maqsadida amalga oshiriladigan insofsiz yoki jinoiy huquqbuzarlikdir (Khlif va Amara, 2019). Nihoyat, ishsizlik ma'lum yoshdan oshgan, haq to'lanadigan ishda yoki mustaqil ish bilan band bo'lmagan, lekin ayni paytda ish qidirayotganlar sifatida aniqlanadi (Tabandeh va Tamadonnejad, 2015). Tadqiqotlarga ko'ra, ishsizlik yashirin iqtisodiyotning asosiy manbai hisoblanadi [5].

Soliq to'lashdan bo'yin tovlash bo'yicha eng so'nggi o'rganilgan tadqiqotlarda yuqorida qayd etilgan iqtisodiy va noiqtisodiy omillardan tashqari boshqa omillar ham qo'llaniladi. Adabiyotlarni ko'rib chiqish davlat xizmatlarini raqamlashtirish, korporativ ijtimoiy mas'uliyat va ma'lumot tarqatishning ta'siri kabi ayrim o'zgaruvchilarni taqdim etadi. Birinchidan, butun dunyo bo'ylab hukumatlar so'nggi o'n yilliklarda internet texnologiyalari davlat

xizmatlarini soddalashtirishi va ularning samaradorligini oshirishi mumkinligini anglab, o'z aholisi bilan aloqa qilish uchun internetdan foydalanishda xususiy sektorga ergashdilar (Uyar va boshq., 2021; Montenegro, 2021). Nihoyat, hushtakboz xususiy, davlat yoki davlat tashkiloti doirasida noqonuniy, axloqsiz, huquqqa xilof, xavfli, firibgarlik yoki davlat mablag'larini suiiste'mol qilish bilan bog'liq bilim yoki harakatni oshkor qiladigan kishidir. Hushtakbozlik tizimlarini joriy qilish auditdan o'tish ehtimoliga noaniqlik qo'shish orqali aniqlash imkoniyatini oshiradi (Masslet va boshq., 2019) [6].

Sabine Freizer tomonidan "O'zbekistonda soliq ma'muriyati islohoti va fiskal nazorat" (2006): ushbu tadqiqotda O'zbekistonda soliq ma'muriyatchiligini isloh qilishning umumiy ko'rinishi berilib, soliq yig'ish mexanizmlarini takomillashtirish muammolari va imkoniyatlari yoritilgan. Muallif soliqlarni undirish jarayonini yaxshilashga soliq to'lovchilarni o'qitish va tushuntirish ishlarini kuchaytirish, shaffoflik va mas'uliyatni oshirish hamda soliq ma'muriyatchiligi tizimini modernizatsiya qilish orqali erishish mumkinligini taklif qiladi [7].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda ma'lumotlar ochiq statistik bazalar, soliq organlarining rasmiy hisobotlari, xorijiy davlatlarning normativ-huquqiy hujjatlari hamda xalqaro tashkilotlar ma'lumotlari asosida olindi. Tahlil jarayonida qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, dinamik va strukturaviy tahlil usullari qo'llanilib, zamonaviy axborot tizimlarining soliq qarzdorligini undirish samaradorligiga ta'siri baholandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Soliq majburiyatlarini takomillashtirish va zamonaviy axborot tizimlaridan foydalanish orqali soliq qarzlarini undirish mexanizmini rivojlantirish soliq yig'ish jarayonlarining samarali va shaffofligini ta'minlashda muhim qadamdur. Ma'lumotlarni tahlil qilish va avtomatlashtirish kabi ilg'or texnologiyalarni joriy etish soliq organlarining nomuvofiqliklarini aniqlash, soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlarini aniqlash hamda muddati o'tgan soliq to'lovlarini yig'ishni soddalashtirish imkoniyatlarini oshiradi. Zamonaviy axborot tizimlari soliq organlariga katta hajmdagi ma'lumotlarni markazlashtirish va tahlil qilish imkonini beradi, bu ularga mos kelmaslik shakllarini aniqlash va yuqori xavfli soliq to'lovchilarni yanada samarali yo'naltirish imkonini beradi. Bundan tashqari, raqamli platformalar soliq to'lovchilarga soliq majburiyatlariga rioya qilish jarayonini osonlashtirishi mumkin. Bu onlayn topshirish mexanizmlarini, soliq bilan bog'liq ma'lumotlarga real vaqt rejimida kirishni va shaxsiy yordamni taklif etadi. Bu nafaqat soliq to'lovchilarning umumiy tajribasini yaxshilaydi, balki soliq hisobotidagi xatolar va kechikishlar ehtimolini kamaytiradi. Umuman olganda, zamonaviy axborot tizimlarining soliq ma'muriyatchiligiga qo'shilishi muvofiqlikni oshirish, soliq to'lashdan bo'yin tovlashni kamaytirish va barcha manfaatdor tomonlar uchun adolatli va adolatli soliq tizimini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Rossiya davlatida zamonaviy axborot tizimlari orqali soliq qarzdorligini undirish mexanizmi qanday amalga oshirilayotgani haqida ma'lumot:

1. Integratsiyalashgan raqamli tizimlar va ma'lumot tahlili. Rossiyada soliq qarzdorligini boshqarish va undirish jarayonida integratsiyalashgan axborot tizimlari muhim rol o'ynaydi. Masalan, Federal Soliq Xizmati (FTS) tomonidan ishlab chiqilgan Integrated Debt Management and Administration System (IDMAS) deb nomlangan tizim soliq qarzdorlarini qayd etish, risklarni aniqlash va qarzlarni undirish jarayonini avtomatlashtirish uchun qo'llaniladi. Bu tizim:

- qarzdor "profilini" yaratadi, ya'ni soliq to'lovchi faoliyati, ularga aloqador shaxslar va moliyaviy holat bo'yicha ma'lumotlarni jamlaydi;
- soliq qarzdorligini yashirish, aktivlarni ko'chirish kabi qarzdorlikdan qochish holatlarini aniqlaydigan raqamli risk markerlari asosida tahlil qiladi;
- qarzdor xatti-harakatlari bo'yicha prognoz yaratadi va soliq inspektoriga avtomatik hujjat loyihalarini tayyorlab beradi.

IDMAS 2021-yilda qo'llanila boshlangandan so'ng Rossiya soliq tizimi tomonidan 279 milliard rubl miqdoridagi soliq qarzlari undirilgan bo'lib, bu tizim samaradorligini ko'rsatadi.

2. Real vaqt rejimidagi ma'lumotlar va elektron monitoring. Rossiya soliq ma'muriyati yangi avlod raqamli xizmatlar va ma'lumotlar platformalarini joriy etmoqda. Masalan, onlayn kassa tizimlari orqali chakana savdo bo'yicha barcha tranzaksiyalar real vaqt rejimida to'planadi va soliq organlarida avtomatik qayd etiladi. Bu soliq to'lovchilarning qonuniy talablarni bajarayotgani yoki bajarmayotganini tez aniqlash imkonini beradi, natijada qarzdorlik holatlarining oldini olish samaradorligi oshadi. Shuningdek, Tax Compliance System kabi tizimlar soliq to'lovchilar va soliq organlari o'rtasida uzluksiz ma'lumot almashinuvini ta'minlab, individual kompaniyalar yoki tarmoqlar bo'yicha risklarni aniqlik bilan aniqlashga yordam beradi.

3. Xavf-profilizatsiya va riskli holatlarni avtomatik aniqlash. Rossiyada soliq qarzdorligini kamaytirishning muhim elementi — raqamli tizimlarning risklarni profillash imkoniyatidir. Masalan, soliq organlari "risk markerlari"

va moliyaviy ko'rsatkichlar asosida soliq to'lovchilarni tahlil qiladilar, shundan keyin potensial qarzidorlar aniqlanadi va ularning aktiv holati, daromadlari yoki xarajatlari bo'yicha xulosa chiqariladi. Bu jarayonning avtomatlashtirilishi qarzidorlikdan qochishga yo'naltirilgan harakatlarni yuqori aniqlikda aniqlash imkonini yaratadi.

4. Xodimlar salohiyatini oshirish va xalqaro tajriba almashinuvi. Rossiya soliq organi nafaqat texnologiyani joriy qilmoqda, balki bu tizimlarni samarali qo'llash uchun soliq xodimlarini doimiy o'quv dasturlari orqali malakasini oshirmoqda. Shu bilan birga, tizimlarni rivojlantirish bo'yicha xalqaro tajriba almashish tashabbuslari ham amalga oshiriladi.

Rossiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, zamonaviy axborot tizimlari:

- ✓ qarzidorlik profilini yaratish va risklarni aniqlashni avtomatlashtirish orqali soliq qarzidorligini undirishni samarali amalga oshiradi;
- ✓ real vaqt rejimidagi ma'lumotlarni tahlil qilish va monitoring orqali soliq to'lovchilarning faoliyatini kuzatishni soddalashtiradi;
- ✓ soliq ma'muriyati xodimlarining professional salohiyatini oshirish va xalqaro hamkorlik orqali tizimlarni takomillashtirishga imkon yaratadi.

Xitoyda soliq qarzidorligini undirish: zamonaviy axborot tizimlari va raqamli yondashuvlar.

1. Golden Tax loyihasi — raqamli soliq boshqaruvi poydevori. Xitoy soliq boshqaruvining markaziy raqamli tizimi — Golden Tax Project (Oltin soliq loyihasi) deb ataladi. Ushbu tizim 1990-yillarda boshlab joriy etilgan va keyinchalik Golden Tax IV bosqichiga qadar modernizatsiya qilingan. U soliq jarayonlarini to'liq raqamlashtirish, axborot integratsiyasi va budget tushumlarini aniqlik bilan boshqarishni maqsad qilgan milliy axborot platformasidir. Golden Tax tizimi barcha turdagi soliq ma'lumotlarini yagona elektron tizimga birlashtiradi va u orqali soliq to'lovchilarning daromad, tranzaksiya va soliq majburiyatlari real vaqt rejimida kuzatiladi. Elektron fakturalar (e-fapiao) orqali barcha savdo va xizmat ko'rsatish bitimlari avtomatik ravishda soliq organlariga yuboriladi, bu esa soliq to'lovchining tushumlari va to'lovlari haqidagi ma'lumotlarni aniqlik bilan olish imkonini beradi. Bu tizim soliq auditi, to'lovlar va qarzidorlikni aniqlashda katta hajmdagi ma'lumotlar (big data), bulutli hisoblash va sun'iy intellektdan foydalanadi. Golden Tax tizimining maqsadi — soliq yig'ish jarayonini nafaqat avtomatlashtirish, balki soliq to'lovchilarning faoliyatini monitoring qilish orqali riskli holatlarni tez aniqlash va ularning oldini olishdir.

2. Raqamli integratsiya va soliq xizmatlarining avtomatikligi.

Xitoy Soliq Ma'muriyati (State Taxation Administration) soliq ma'lumotlari bo'yicha real vaqtli monitoring va integratsiyalashgan ma'lumotlar bazasi yaratilishiga katta e'tibor bermoqda. Turli manbalardan (bank operatsiyalari, biznes hujjatlari, bojxona ma'lumotlari) soliq tizimiga keladigan ma'lumotlar avtomatik ravishda tahlil qilinib, soliq to'lovchilarning xatti-harakati, potensial soliq qarzidorligi va risklar aniqlanadi. Bu yondashuv soliq organlariga qarzidor bo'lishi mumkin bo'lgan subyektlarni ilgari bosqichda aniqlash, ularni soliq rejalashtirish jarayoniga jalb qilish va vaqtida choralar ko'rish imkonini beradi.

3. Soliq xavfini baholash va ma'lumotlar analitikasi. Xitoyda soliq qarzidorligini kamaytirish uchun raqamli tizimlar tashabbusi bilan soliq riskini baholash mexanizmlari joriy etilgan. Big data analitikasi va algoritmlar yordamida soliq to'lovchilarning moliyaviy holati, tranzaksiya statistikasi va ular tomonidan elektron tarzda yuborilgan fakturalar asosida risk profili shakllantiriladi. Bu profil orqali:

- soliq bo'yicha tartibsizlik yoki to'lanmagan majburiyatlar aniqlanadi;
- soliq organlari qarzidorlikning oldini olish bo'yicha o'z vaqtida ogohlantirish yoki audit choralari qo'llaydi.

4. Elektron fakturalar (e-fapiao) va soliq nazoratining avtomatlashuvi. Xitoyda elektron faktura tizimi joriy etilishi soliq to'lovchilar uchun ham qulaylik, ham soliq organlari uchun yuqori nazorat imkoniyatlarini yaratadi. E-fapiao:

- savdo bitimlarining darhol raqamli formatda soliq organiga uzatilishini ta'minlaydi;
- panjara orqali soliq bo'yicha real vaqtli ma'lumot oqimini yaratadi;
- soliq to'lovlardan bo'yin tovlashni sezilarli darajada qiyinlashtiradi.

Ushbu tizim soliq yig'ish va undirish jarayonlarini qayta qurish orqali huquqbuzarliklarni kamaytirish hamda soliq tushumlarini oshirishga xizmat qiladi.

5. Soliq nazoratining zamonaviy yo'nalishlari. Xitoy soliq boshqaruvi bugungi kunda shunchaki qarzidorlikni aniqlash bilan cheklanmaydi, balki riskni oldindan aniqlash, soliq to'lovchilarning xulqini prognoz qilish hamda soliq ma'lumotlarini maqbul nazorat mexanizmi orqali boshqarishni ustuvor vazifaga aylantirgan. Raqamli tizimlar orqali soliq organlari soliq to'lovchining faoliyatini chuqur tahlil qilishi va uning soliq majburiyatlarini bajarishidagi muammolarni avtomatik tarzda aniqlashi mumkin.

Xitoy tajribasi shuni ko'rsatadiki:

Soliq qarzidorligini undirishning samarali mexanizmi zamonaviy raqamli platformalar va axborot tizimlari bilan mustahkam bog'liq. Integratsiyalashgan ma'lumotlar bazalari, real vaqtli monitoring va elektron faktura tizimi soliq bo'yicha nazoratni kuchaytirish hamda qoidabuzarliklarni kamaytirish imkonini beradi. Bu yondashuv

soliq organlari va soliq to'lovchilarning o'zaro aloqalarini takomillashtirish, shuningdek, huquqiy talablarga rioya etish darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Yevropa davlatlarida zamonaviy axborot tizimlari orqali soliq qarzdorligini undirish mexanizmi yondashuvlari:

1. Raqamli soliq tizimi va real vaqt rejimidagi ma'lumot almashinuvi. Ko'plab Yevropa davlatlarida soliq ma'muriyati raqamli soliq tizimlariga asoslangan bo'lib, soliq to'lovchilarning barcha moliyaviy tranzaksiyalari real vaqt rejimida soliq organlariga yetkaziladi. Masalan, bir qator Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida onlayn soliq deklaratsiyasi, elektron to'lovlar va axborot almashinuvi orqali soliq ma'lumotlari avtomatik tarzda to'planadi va tahlil qilinadi. Bu yondashuv soliq qarzdorligini aniqlash va oldini olishda muhim rol o'ynaydi, chunki soliq xodimlari o'z vaqtida integratsiyalashgan ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishi mumkin.

2. Elektron fiskalizatsiya (fiscalization) tizimlari. Ba'zi Yevropa davlatlarida soliq yig'ishni nazorat qilish uchun fiskalizatsiya tizimi joriy etilgan bo'lib, bunda har bir savdo operatsiyasi yoki elektron chek real vaqt rejimida soliq organiga yuboriladi. Masalan, Gretsiyada barcha tranzaksiyalar real vaqt rejimida soliq idorasiga yuboriladi va ularni nazorat qilish uchun sertifikatlangan tizimlar qo'llaniladi. Xorvatiyada esa chakana savdo bo'yicha barcha operatsiyalar onlayn tarzda soliq ma'lumotlar bazasiga uzatiladi va har bir chek uchun unikal identifikator ta'minlanadi. Bu usul soliq qarzdorligi va firibgarlikka qarshi kurashishda shaffoflikni oshiradi hamda soliq tushumlarini yaxshilaydi.

3. Davlatlararo ma'lumot almashinuvi va avtomatlashtirilgan tizimlar.

Yevropa Ittifoqi doirasida, masalan, Central Electronic System of Payments (CESOP) kabi tizimlar orqali to'lov xizmatlarini ko'rsatuvchi provayderlar tomonidan yuborilgan moliyaviy tranzaksiyalar bo'yicha ma'lumotlar avtomatik ravishda yig'iladi va soliq organlariga transchegaraviy axborot almashinuvi orqali taqdim etiladi. Bu soliq firibgarligi va qarzdorlik holatlarining oldini olishda muhim vosita hisoblanadi, chunki soliq organlari katta hajmdagi to'lov ma'lumotlarini tahlil qiladi va riskli xatti-harakatlarni aniqlaydi.

4. Sun'iy intellekt va analitika vositalari. Ba'zi Yevropa davlatlari raqamli soliq ma'muriyati tizimlarida sun'iy intellekt (AI) va katta ma'lumotlar (Big Data) vositalaridan foydalanmoqda. Masalan, Yunoniston soliq organlari katta ma'lumotlar bazasini tahlil qilish va real vaqt rejimida firibgarlik hamda soliq bo'yicha bo'yin tovlash holatlarini aniqlash uchun AI tizimlarini qo'llamoqda. Bu texnologiyalar soliq xatolarini yoki noqonuniy faoliyatni ilgari bosqichda aniqlash imkonini beradi.

5. Onlayn xizmatlar va mobil ilovalar orqali soliq majburiyatlarini bajarish.

Yevropa davlatlarida soliq to'lovchilarga soliq majburiyatlarini bajarishni osonlashtirish uchun turli onlayn xizmatlar va mobil ilovalar ishlab chiqilgan. Misol uchun, Vengriyada milliy soliq ma'muriyati mobil ilovasi orqali soliq hisobotlari va to'lovlar bo'yicha xizmatlar ko'rsatiladi. Shuningdek, foydalanuvchi interfeysi soddalashtirilgan bo'lib, soliq to'lovchilarni soliq majburiyatlarini o'z vaqtida bajarishga rag'batlantiradi.

Yevropa davlatlarida zamonaviy axborot tizimlari orqali soliq qarzdorligini undirish mexanizmi quyidagi asosiy yo'nalishlarda amalga oshiriladi: raqamli soliq tizimlari va real vaqt rejimidagi ma'lumot almashinuvi soliq organlariga tezkor va aniq ma'lumot beradi; elektron fiskalizatsiya tizimlari soliq to'lovchilarning barcha operatsiyalarini nazorat qiladi; davlatlararo ma'lumot almashinuvi transchegaraviy soliq qarzdorligi holatlariga qarshi kurashadi; sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili risklarni tez aniqlashni ta'minlaydi; onlayn xizmatlar va mobil ilovalar soliq to'lovchilarni intizomli bo'lishga rag'batlantiradi. Natijada Yevropa amaliyoti soliq qarzdorligini aniqlash, oldini olish va undirishning samarali mexanizmlarini yaratishda raqamli transformatsiyaning asosiy rolini ko'rsatadi va bu tajriba O'zbekiston soliq ma'muriyati islohotlari uchun ham muhim model sifatida xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Soliq qarzdorligini kamaytirish maqsadida quyidagi takliflarni joriy qilish va amalda qo'llash tavsiya etiladi:

— davlat soliq xizmati organlari tomonidan tashqi ma'lumotlar va soliq to'lovchilarning deklaratsiyalari (hisobotlari) asosida, jumladan, chakana savdo sohasida hisobga olinadigan avans to'lovlarini jo'natish bilan onlayn rejimda faoliyat yurituvchi to'lov terminallari ma'lumotlari yordamida hisoblangan soliq turlarining ro'yxatini kengaytirish, shuningdek, soliq to'lovchilar uchun "Shaxsiy kabinet" orqali dastlabki soliq to'lovlari to'g'risida xabarnomalarni yuborish jarayonini amalga oshirish;

— soliq va boshqa majburiy to'lovlarni amalga oshirishga doir to'lov topshiriqlari, shuningdek, soliq qarzlarini undirish bo'yicha inkasso topshiriqlarining banklar tomonidan bajarilishini nazorat qilish va o'rganish zaruratini ta'minlash;

— soliqlarning ortiqcha to'langan summalarini hisobga olish va qaytarish jarayonida davlat soliq xizmati organlari tomonidan moliya idoralariga xulosalarni to'liq elektron formatda, davlat soliq organlaridagi ma'lumotlar bazasidan bevosita yuborishni ta'minlash;

— soliqlarning ortiqcha to'langan summalarini hisobga olish yoki qaytarishda soliq to'lovchilarning budjetga ta'sir qiluvchi ortiqcha to'lovlarini davlat maqsadli jamg'armalaridagi qarzdorliklariga, shuningdek, davlat maqsadli

jamg'armalaridan kelib chiqqan ortiqcha to'lovlarni budjetga qarzdorlik sifatida o'tkazish imkoniyatini yo'lga qo'yish foydali deb hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari. www.soliq.uz.
2. Efeeloo, N., & Dick, N. (2018). An Empirical Review of the Determinants of Tax Evasion in Nigeria: Emphasis on the Informal Sector Operators in Port Harcourt Metropolis. *Journal of Accounting and Financial Management*, 4(3), 1–10. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/63209917>
3. Johnson Janet Berry (2022) Tax Liability: Definition, Calculation, and Example. The investopedia team. October 26, <https://www.investopedia.com/terms/t/taxliability.asp>
4. Josephson Amelia (2022) The Ultimate Guide to Tax Liability. November 16,. <https://smartasset.com/taxes/tax-liability>
5. Masclet, D., Montmarquette, C., & Viennot-Briot, N. (2019). Can whistleblower programs reduce tax evasion? Experimental evidence. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 83, 101459. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2019.101459>
6. Owusu, G. M. Y., Bekoe, R. A., Anokye, F. K., & Anyetei, L. (2019). What Factors Influence the Intentions of Individuals to Engage in Tax Evasion? Evidence from Ghana. *International Journal of Public Administration*, 43(13), 1143–1155. <https://doi.org/10.1080/01900692.2019.1665686>
7. Ozili, P. K. (2020). Tax evasion and financial instability. *Journal of Financial Crime*, 27(2), 531–539. <https://doi.org/10.1108/jfc-04-2019-0051>
8. Richardson, G. (2016). The Determinants of Tax Evasion: A Cross-Country Study. *Financial Crimes: Psychological, Technological, and Ethical Issues*, 33–57. https://doi.org/10.1007/978-3-319-32419-7_2
9. Uyar, A., Nimer, K., Kuzey, C., Shahbaz, M., & Schneider, F. (2021). Can e-government initiatives alleviate tax evasion? The moderation effect of ICT. *Technological Forecasting and Social Change*, 166, 120597. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120597>
10. Sabine Freizer. "O'zbekistonda soliq ma'muriyati islohoti va fiskal nazorat": <https://documents1.worldbank.org/curated/en/542691624154434845/text/Uzbekistan-Tax-Administration-Reform-Project.txt>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 1

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>